

Büky László

TISZTELT SZERKESZTŐSÉG!

Karinthy *Hasműtét* című írásában szerepel a „kvadli” szó. Nem találok sehol szótárzavva, de gondolom, hogy a Quaddel ’hólyag(ocska)’ szakmai zsargonja volt. Szíves véleményét várva vagyok...

HOZZÁSZÓLÁSOK

Gaál Csaba

Igen. A bőrbre adott kis mennyiségű (például) érzéstelenítő után egy dudor keletkezik, amelyen átszúrva egy nagyobb tüvel, kevésbé fájdalmas a behatolás. Német szótár szerint angol eredetű, amit a németek sajátként neveznek így.

Siptár Péter

A kérdéséhez nem tudok hozzászólni, de a Quaddel hihetőnek tűnik. Lehet, hogy a szöveggörnyezet segítene, de ezt nyilván Büky tanár úr is jól tudja.

Kiegészítés: Ugyan egyszer már válaszoltam a kvadlis kérdésre, de most közben megtaláltam a világhálón a *Hasműtét* egy lábujgyzetekkel ellátott változatát, amelyben ez áll (6. lábujgyzet):

kvadli, quadli – kis mennyiségű érzéstelenítő felszínesen való befeccskendezése, hogy a bőr kiemelkedjen.

Megtalálható itt: <https://www.ponticulus.hu/rovatok/limes/karinthy-frigyes-hasmutet.html>.

Ez nem mond ellent a Büky levelében említett „hólyagocska” értelmezésnek, de pontosítja.

VÁLASZ

Büky László

Köszönöm. Én úgy gondoltam, hogy a „kvadli” a sérv mint olyan hólyagocskája. Az etimológia szempontjából mindegy, nyilván német eredetű, mai analógia: Lidl – lidli.

Varga Csaba

TISZTELT SZERKESZTŐSÉG!

Nagy érdeklődéssel, és főleg figyelemmel olvastam a genetikai terület magyarításáról szóló cikket.¹ Kellott is a figyelem, mert könnyen elvész az ember a bonyolult szövegben. Minden tiszteletem a magyarító szándékért, de a cikket elolvasva, szkepticizmusomnak kell hangot adnom. Úgy érzem magam, mint érezhették az ortológusok magukat a nyelvújítás idején. Nem tartom valószínűnek, hogy a bevett és jól definiált, idegen eredetű fogalmak felválthatók lennének az itt javasolt

régies, mondhatnám, archaikus ízű kifejezésekkel. Ezek a mi generációnknak ugyan tetszhetnek, de a fiatalabb kollégák bizonyosan elborzadnak tőlük. Megjegyzem, egykor magam is harcoltam a molekuláris genetika területén elharapódzott DNS-próba, over- és underexpresszió, DNS-repair stb. kifejezések ellen, de sajnos minimális sikerrel.

Először is figyelembe kell venni, hogy a genetika a biológia tudományának egy igen széles területe, a molekuláris szinttől a populációgenetikáig és az evolúcióbiológiáig. Az orvostudomány (orvosi, klinikai genetika) ennek egy igen szűk szelével foglalkozik, és alkalmazott tudománynak tekinthető. Ennek következtében szempontrendszer is redukált, vagyis az érdeklő, hogy egy változás a genotípusban jár-e együtt valamilyen betegséggel. A genetika mint alaptudomány szempontjai sokrétűbbek. Amit az orvostudomány betegséggé definiál, az lehet a populációban egy úgynevezett adaptív fenotípushoz vezető változás, amelynek mikroevolúciós következményei vannak a populációra nézve, például a populáció túlélése is lehet a következmény. (Gondoljunk például a cikkben is említett sarlósejtes vérszegénységre, amely maláriás területen egyértelműen adaptív fenotípus.) Röviden: az, hogy a „másulás” okoz-e betegséget vagy sem, csak az orvosi genetika szempontjából értelmezhető egyszerűsítés.

A cikk tehát értelemszerűen nem a genetikára vonatkozik általában, hanem az orvosi genetikára, és azon belül is csak a molekuláris (biokémiai) szintre, hiszen például a kromoszomális vagy genomszintű változásokról csak érintőlegesen tesz említést. És akkor még nem is beszéltünk a genomikáról és az epigenomikáról. A testi sejtekben lezajló genetikai – például daganatkeletkezéshez vezető – változásokat ma már a genomika tárgykörébe soroljuk, hiszen a genetika magyarul örökléstan.

A mutáció és a szelekció (az evolúció két hajtómotorja) közül itt csak a mutáció kerül terítékre, és másulás néven magyarítódik. Csakhogy itt alaposan keverednek a fogalmak. A mutáció lehet gén-, kromoszóma- és genommutáció. A DNS-szintű változás nem mutáció, hiszen az kémiai (és nem élettani, ahogy a cikk írja) változás, azaz a módosulás a makromolekula kémiai szerkezetében történik.² Nem öröklődik, hiszen a DNS-kijavító mechanizmusok (reparáció) eltávolíthatják a hibát. Akkor pedig a replikáció során nem jön létre helytelen bázispárosodás. Mutációról már csak a rögzült, de értelmes és megváltozott információ esetén beszélünk, amely öröklődik, vagyis átadódik a sejt újabb generációira (utódsejtjeire), ha az tovább osztódik.

A génmutáció (génmásulás) tehát egy más típusú változás a DNS-másuláshoz képest. Eszerint, ha a másulás = mutáció, azt a DNS károsodására („primér lézióra”) nem alkalmazhatnánk.

¹ Bősze Péter, Baghy Kornélia *Magyarítás a genetika területéről – szempontok, buktatók* MONY 2022;1:28–41.

² Száltörés, dimerizáció, interkaláció (ennek sincs magyar megfelelője), adduktum stb.

A molekuláris szintnél magasabb régióba merészkedik a polimorfizmusokról szóló fejezet. Egyetértek azzal, hogy a polimorfizmus is mutáció, csak a gyakoriságában van különbség. Akkor tehát egy százalék gyakoriság alatt másulás, és a fölött változat?

A premutációról szóló fejezetben pedig már saját csapdájukba kerültek a szerzők, mert a másulás kifejezéshez ragaszkodva, kénytelenek tükörfordítással élni, így jön létre a számomra kissé faramuci előmásulásos vagy teljes másulásos kifejezés. Nem tudom elképzelni, hogy egy mai ifjú tudóspalánta olyat leírna szakcikkében, hogy „előmásulásos ismétleválzat”.

Javaslatom ezek után a következő. A szerzők vonják be a gondolkodásba a biológus genetikusokat is. Közös munkával kidolgozható lenne egy genetikai szótár, amelyet aztán a felsőoktatásban hasznosíthatnánk, hiszen tudományos szóhasználatát mindenkinek az egyetem alakítja ki, így alapvető változást is csak a graduális és posztgraduális képzéstől várhatunk.

VÁLASZ

Bősze Péter

Nagyon fontos levél, hálásan köszönjük. A levelet magyarítás nélkül közöljük, adódóan a mondandójából. A válaszomat pontokba foglalom.

VARGA CSABA már a legelején megerősíti azt a nézetet, hogy a magyarítás értelmetlen, senki nem fogja használni a javasolt nevezeteket; a bevált idegen szakkifejezések megmaradnak. Ez azt jelenti, hogy a munkánk teljesen értelmetlen. Esetleg önképzőköri szórakozásnak tartható.

Lehet, hogy Varga Csabának teljesen igaza van, mégsem hiszem, hogy csak álmodozó volnék. Senki nem tudja, hogy lesz-e foganatja a magyarításnak, de meggyőződéssel remélem, hogy majd – lehet, hogy csak nemzedékek távlatában – mégis előveszik és használják. Azt azonban biztosan állíthatom: ha nem készítjük el a magyar nevezetek tárá, nem magyarítjuk a szakkifejezéseket, esély sincs rá, hogy legyen magyar nyelvű orvosi nyelvünk. Utódaink sajnálkozva tárják majd szét a karjukat: orvosi nyelvünk elangolosodott, nincs magyar nyelvű orvosi nyelv, mert elődeink elkövették azt a rettenetes hibát, hogy nem magyarították az idegen nevezeteket, amikor még volt valami esély a magyarításra. Igen, hibáztatni fognak minket, hogy elmulasztottuk a kötelességünket. (Én nyugodtam fogom lehunyni a szememet.)

Utalva a genetikáról írt részre, természetes, hogy a genetika egészéről nincs szó a Szócsiszolás rovatban, mindig csak néhány idegen szakszó, elnevezés magyar megfelelőjének megalkotásán törjük együtt a fejünket. Orvos lévén, nyilván alapvetően az orvosi genetikával foglalkozom. Kétségtelen,

hogy pontosabb lett volna orvosi genetikát írni a címben, mégis, mivel az orvosi genetika része a genetikának, a cím fedti a mondandót.

A mutációról részletes elemzés olvasható a levél további részében; „másulás néven magyarítódik” (másulás = mutáció) olvasható a levélben. Továbbá az is, hogy bonyolultan és nem megfelelően használjuk a másulás fogalmát, sőt:

„A premutációról szóló fejezetben pedig már saját csapdájukba kerültek a szerzők, mert a másulás kifejezéshez ragaszkodva, kénytelenek tükörfordítással élni, így jön létre a számomra kissé faramuci előmásulásos vagy teljes másulásos kifejezés. Nem tudom elképzelni, hogy egy mai ifjú tudóspalánta olyat leírna szakcikkében, hogy „előmásulásos ismétleválzat».”

Számtalanszor leírtam, hogy az idegen szakkifejezések magyarítása NEM IDEGEN SZÓ – MAGYAR SZÓTÁR! Nem az idegen szót fordítom magyarra, megfelelő magyarazattal. A magyarítás magyar nevezet, amelynek önálló jelentése, tartalma van. Ez kapcsolatban áll az idegen szakkifejezéssel, de azzal nem mindig azonos, és attól függetlenül alkalmazzuk. Így:

másulás *mutation* (mutáció) a biológiában a DNS bázisainak olyan változása, amely nem javítódik ki, továbbadódik az utódsejtekbe. Alkalmazzuk egyetlenbázisra vonatkoztatva (pontmásulás), a DNS néhány elemére: génmásulás, ismétletmásulás stb. Keletkezhet a DNS kettőződésekor, létrejöhet külső hatásra vagy vírusfertőzés következtében, de lehet örökletes is: a petesejtben vagy a hímivar-sejtben jut az utódba. A DNS-másulás hozta létre a biológiai sokszínűséget, de számos betegség oka is.

A másulás önálló nevezet, részben tartalmazza a *mutation* angol szakszó által takart fogalmat, ám azzal nem azonos. Nem a *mutation* szó magyar szótári alakja. A levelet olvasva úgy érzem, Varga Csaba figyelmét elkerülte, hogy a *másulás* és a *módosulás* más fogalom. A másulás olyan DNS-módosulás, amelyik nem javítódik ki, átadódik az utódsejtbe, illetve öröklődhet a szülőktől, ha jelen van az ivarsejtekben. Ezzel szemben a módosulás kijavítható, legtöbbször ki is javítódik. Lényeges a megkülönböztetés, ezért vettem elő egyik régi szavunkat a fogalom elnevezésére. Hogy a *premutáció* miért kevésbé „faramuci”, mint az *előmásulás*, nem igazán értem.

Végezetül javasolja a biológus genetikusok bevonását, közösen összeállított szótárt. Ez a legtermészetesebb, semmit nem szeretnék jobban, és hihetetlen erőfeszítéseket is tettem. Sokan készséggel vállalkoztak, de amikor szembesültek a magyar nevezetekkel, elálltak, mondván: „Én ezzel nem értek egyet.” Aki nem fogadja el a magyar nevezeteket, azzal nem lehet magyar nevezettárat írni. Nekem nem az a célom, hogy legyen magyarosan írt idegen nevezeteket tartalmazó szótár, hanem magyar nevezettár készüljön. Ha bárki ebben szívesen közreműködne, a legnagyobb örömmel fogadom. A genetika és sejtbiológia területén két nagyszerű munkatársam van: BAGHY KORNÉLIA és LIPPAI MÓNIKA.

VÁLASZ A VÁLASZRA

Varga Csaba

Frappáns a válasz, üdvözlöm a nyíltságot. Így írsz: „VARGA CSABA már a legelején megerősíti azt a nézetet, hogy a magyarítás értelmetlen, senki nem fogja használni a javasolt nevezeteket; a bevált idegen szakkifejezések megmaradnak. Ez azt jelenti, hogy a munkánk teljesen értelmetlen. Esetleg önképzőköri szórakozásnak tartható.” Én ugyan nem ezt írtam, sőt elismertem a szándékot és az elvégzett munkát, nekem a dolog realitásával van gondom.

Fenntartom azt az álláspontomat, hogy DNS-másulás (DNS-mutáció) nincs. A DNS módosulása nem öröklődik,

csak egyik következménye lehet mutáció, de az későbbi események függvénye. (A kijavítódás [reparáció, repair] mellett gyakori még a programozott sejthalál [apoptózis is.) A mutációnak három szintje van (gén-, kromoszóma- és genommutáció). A mutációt egyébként minden általam valamelyest ismert nyelven hasonlóan mondják, még németül és franciául is. Ezek a nyelvek pedig mindent lefordítanak (például az AIDS franciául „sida”).

Végül sajnálatosnak tartom, hogy a genetikusok nem voltak társak a témában, de gondolom, az én „berzenkedéseimhez” hasonló megfontolások alapján.

„Kérdés avagy probléma.

Ezek a gyakran és sikerrel használt szavak elmélyült és kutató jelleget kölcsönöznek beszédünknek. Ne mondjuk: »asztal«, hanem mondjuk így: »az asztal problémája«, [...] ha este imádkozni akarunk, ne Istenhez forduljunk, hanem »a vallás problémájához«. Az előnyök kézenfekvők:

1. Ha tényekről beszélünk, világosan kell beszélni, ha problémákról beszélünk, beszélhetünk bonyolultan, sőt úgy is kell beszélnünk.
2. A tényekről biztos ismeret vagy legalább tapasztalat szükséges, a problémák dolgában bizonytalannak vagy legalább tapasztalatlanoknak illik lenni.
3. A kérdés avagy probléma nagyon hálás téma azért, mert egyformán beszélhetünk arról, ami van, s arról, ami nincs. [...] úgy tetszik, több kedvünk van a kérdésekhez, mint a feleletekhez, vagy hogy legalábbis problémáink érdekesebbek, mint a megoldásaink.”

Karel Čapek A szavak kritikájából, 1920

„Nem tudom megállni, hogy ne dicsérjem a módszeresség szellemét. Ünnepelek mások a szenvedélyt, a romantikus démonokat, a nők szemének szépségét vagy a napfelkeltét, én a világozottság, az összefüggés, a rend dicséretét zengem, az ész erejét magasztalom, az észét, amely egyeztet, vonatkoztat, rendez és összefűz, a módszerességet dicsőítem, ezt a bölcs kalauzt, mely kézen fogva vezet bennünket a tények zűrzavarában, s lám, a tények tisztázódnak.”

Karel Čapek, 1924